

Перо СИНАДИНОВСКИ
Благоја КИТАНОВСКИ
Љиљана ШАЛАМАНОВ-КОРОБАР

НЕОЛИТСКАТА ПЕШТЕРА „МАТКА 1“

Клучни зборови: ран неолит, неолитизација, пештера, културни влијанија

Апстракт: Раниот неолит претставува доста интересно научно прашање во македонската археологија. Во науката досега се регистрирани две културни групи од раниот неолит, Велушина-Породин I во Пелагонија и Анзабегово-Вршник Ia-c во источна Македонија и Скопско-полошкиот регион. Комуникациите помеѓу населбите од овие две култури се одвивале по течението на р. Треска. На оваа рута, над денешното езеро Матка и пештерата Врело се наоѓа пештерата Матка 1, во која при истражувањето во 2020 год. беа документирани 3 културни слоја, од коишто најмладиот припаѓа на доцната антика, вториот слој припаѓа на неолитот, а најстариот на палеолитскиот период. Овде ќе бидат презентирани остатоците од раниот неолит, односно вториот културен слој.

Вовед

Во текот на декември 2020 год. беа извршени сондажни археолошки истражувања во пештерата Матка 1. Во текот на истражувањата беа документирани три културни слоја, најмладиот од доцната антика, вториот од раниот неолит и третиот од палеолитскиот период.¹ Во овој текст ќе бидат презентирани остатоците од неолитскиот период, што беа откриени во сондата, како и керамичкиот материјал што можеше да се пронајде низ внатрешноста на пештерата, ископан од нелегални трагачи по мистични богатства. Главен акцент ќе биде ставен на културно-хронолошката определба на керамичкиот материјал, а врз основа на тие резултати ќе биде направен обид за синхронизација на Матка 1 со ранонеолитските фази од Пелагонија, Скопско и подалечните територии на Балканот. На територијата на Пелагонија во рани-

от неолит се развива Велушко-породинската културна група која со својата прва фаза припаѓа на раниот неолит (6500-6000 год.).² Истото се однесува и за првата фаза од Анзабегово-вршник културата која исто така припаѓа на раниот неолит (6300-6000 год.). Карактеристично за овие фази е појавата и доминацијата на садова керамика декорирана со бела боја, технолошка практика која во Пелагонија ќе продолжи и во текот на средниот неолит. Иако во керамичкиот материјал од Матка 1 недостигаат бело сликани фрагменти, сепак според технолошко-типолошките карактеристики на керамичкиот материјал сметаме дека овој локалитет можеме да го синхронизираме со раните фази на овие култури.

Географски карактеристики на регионот

Во овој текст ќе стане збор за една карактеристична географска, преодна зона по течението на р. Треска која ги поврзува Пелагонија од југ и Скопската Котлина од север. Пелагониската Котлина претставува едно прилично изолирано географско подрачје затворено со неколку помали и поголеми планини, почнувајќи од: запад-Баба Планина и Железник, од исток-Селечка, Дрен и Бабуна, од север-Караџица, Јакупица и Даутица). Во правец југ-север Пелагонија е долга околу 100 км., а во правец исток-запад достигнува до 20-тина км. Комуникацијата со соседните региони е можна единствено преку неколку планински процепи или преку клисурите низ коишто течат некои реки, од кои за нас најзначајна за овој труд е реката Треска, која тече на север од Пелагонија и се влева во р. Вардар во Скопската Котлина (сл.

¹ Сондата не беше истражена до здравица поради ограничените финансиски средства

² Годините кои ќе бидат обработени во текстот се однесуваат на времето пред нашата ера, така што во овој труд тие ќе бидат означени до кратенката „год.“ за да се избегне непотребното повторување на п.н.е.

1) (Котески 2011, 20-22). Скопската Котлина се наоѓа во горниот тек на р. Вардар и за разлика од Пелагонија, оваа котлина е многу поотворена кон соседните области. Најголема река што тече низ Скопската Котлина е реката Вардар во која се влеваат повеќе помали и поголеми притоки преку кои е олесната комуникацијата. Во југозападниот дел на котлината навлегува реката Треска. Природните и географските услови на оваа котлина се доста поволни и погодни за живот, па така во западниот и северниот дел таа се карактеризира со помали тумбести ритчиња што се издигаат над околината, додека пак во источниот и југоисточниот дел каде што Вардар навлегува во Катлановската Клисура, котлината е ниска и рамна. На ова место во минатото се наоѓале мочурливи површини околу кои биле подигани населбите во неолитскиот период (Здравковски 2003, 5-9).

Реката Треска извира на планината Стогово и тече кон северниот дел на Пелагонија поминувајќи низ неколку помали клисури и долини сè до теснецот помеѓу Даутица и Песјак од каде што започнува да тече кон север. На север кон Скопската Котлина течението на Треска добива кањонски карактер пробивајќи се низ тешко проодните предели помеѓу Карацица од исток и Сува Гора и Челоица од запад. Овој кањон се карактеризира со карпеста површина и сува почва поради недостигот на вода од околните планини. Тежок за движење и уште потежок за живеење, особено во неолитскиот период, низ оваа географска целина поминувале единствените патишта преку кои се стигало од Пелагонија до Скопско и обратно. Кај денешното езеро Матка, кањонот се стеснува и станува тотално непрооден, па поради тоа луѓето го минувале овој предел низ помалите ридови кои се издигаат над реката. На тоа место во карпите се наоѓаат повеќе пештери што биле користени од луѓето како попатни пунктови за престој, но и како места на коишто луѓето престојувале подолг период со животните што паселе во околните пасишта.

Матка 1

Кањонот на реката Треска е единствениот и најлесен пат за комуникација помеѓу заедниците во неолитскиот период, природна рута која поминува покрај течението на реката, како и низ пониските ридови над непроодните, тесни процепи. Токму еден таков предел е кањонска долина кај пештерата Врело, на денешното езеро Матка (сл. 1), над кое се наоѓа пештерата Матка 1, сместена на еден стрмен, непристапен каменлив терен, обраснат со ниско стеблеста вегетација. Пештерата се наоѓа на 646м надморска височина со координати 41°55'47.0«N 21°17'55.0«E. Влезот на пештерата е

со значителни димензии 8x2,8 m, додека платото е скоро цело еродирано (сл. 2). Пештерата припаѓа на типот суви, едноставни пештери изградени од еден канал со вкупна должина од 60,2 м. По 4м. од пештерскиот влез таванскиот дел на пештерата се намалува на 3м, а потоа веднаш се издигнува за 11м градејќи вглед. До 34-тиот метар од влезот дното на пештерата е хоризонтално, а потоа се издигнува за 15°. Во понатамошниот дел скоро целото дно е исполнето со сурнати блокови. Влезот на пештерата од северната страна е свртен кон долината на р. Треска, а внатрешниот е поделен на два дела-простории, првиот до влезот е помал, и преку мал премин се влегува во втората просторија која е темна и далеку поголема од првата.

Со цел утврдување на хронолошкиот распон на локалитетот беше отворена една сонда со димензии 2 x 2 метри, која е позиционирана во источниот дел од пештерата на 3 метри од влезот (сл. 2). Во неолитскиот слој беше пронајдено едно огниште на средината на сондата коешто според дебелината и присуството на гарежот, се документира дека било користено во еден подолг период (сл. 3-A; 4-A). На средината на јужниот профил се појави една јамичка од дрвен колец што бил малку накосо поставен спрема источниот сид на пештерата (сл. 3-B; 4-B). Иако е рано да се носат какви и да е заклучоци, сепак оваа ситуација ни зборува за тоа дека овој колец бил дел од влезот во некоја мала преградена просторија (полуземјанка) којашто била прилепена до самиот сид на пештерата. При ископувањето беа откриени и обработени вкупно 139 керамички фрагменти и уште 40 неолитски фрагменти што беа ископани од диви копачи. Според фактурата и третманот на површината на садовите, тие беа поделени во 5 керамички групи.

Група 1

Садовите од оваа група биле правени од добро прочистена глина со мал, незначителен процент на мика. Печењето најчесто е т.н. сендвич, односно јадрото е со црна боја, а кон надворешните сидови црвена. Површината на садовите од оваа керамичка група е со црвен премаз. Од орнаменти, кај еден фрагмент е забележано пунктирање во две паралелни колони. Што се однесува, пак, до формата на садовите може да се каже дека се работи за длабоки чинии-купи, коишто имаат благо извлечен обод кон надвор, заоблено, топчесто тело и рамно дно (сл. 5. 1-4).

Група 2

Група 2 претставува погруба варијанта од група 1, иако не може целосно да се издвојат една од дру-

га група. Разликата помеѓу овие две групи може да се забележи во димензиите на садовите и дебелината на керамичките сидови. Бојата на садовите е црвеникава во неколку различни нијанси, а површината е само мазнета, без присуство на црвен премаз. Од сочувваните фрагменти може да се каже дека постојат садови со топчесто тело и висок, на надвор извлечен врат, како и плитки, благо отворени чинии кои може да бидат со аголен или кружен облик и вертикално пробиена држалка (сл. 5. 5-7).

Група 3

Оваа керамичка група е најбројна од керамиката од овој локалитет. Главна карактеристика на оваа група е тоа што во глиненото тесто се забележува големо количество на органски материи и многу мал процент мика и ситни камчиња кај неколку фрагменти. Пресекот на фрагментите е црн во внатрешноста, што е резултат на органските примеси во глиненото тесто. По боја садовите од оваа група може да бидат окераста, сивкасти и црвеникави во повеќе нијанси. Од сочувваните фрагменти со коишто можеме да реконструираме дел од формите, може да се каже дека се работи главно за садови со поголеми димензии каде што ободот може да има дијаметар од околу 30-40 см. Ободот на овие чинии може да биде извлечен на надвор или прав, следејќи ја формата на телото (сл. 6; сл. 7. 1). На површината на садовите најчесто се забележува барботин орнаментиката којашто може да биде комбинирана со импресо техника, а се среќава и еден пример со пунктирање. Држалките кај овие садови се лентести и хоризонтално поставени.

Група 4

Оваа керамичка група е втора по бројност и се карактеризира со неколку специфичности. Во глиненото тесто се забележува голем процент на минерални додатоци, површината на садовите била најчесто мазнета, а кај мал дел се среќава и само замазнета површина, без посебен третман. Кај неколку фрагменти се забележуваат остатоци од горење. Бојата на површината може да биде сива или кафеава, во различни нијанси, а во внатрешноста може да биде и црвена. Од сочувваните фрагменти можеме да кажеме дека главно се работи за помали садови со заоблена, топчеста форма со рамно дно и извлечено устие (сл. 7. 2-4). Држалките се роглести со плоснат пресек и се наоѓаат на горниот дел од телото.

Група 5

Во глиненото тесто на оваа група се забележува минимално присуство на органски материи ко-

ишто се комбинирани со мика и ситни камчиња со цел да се постигне посакуваната тврдост и цврстина на керамиката. Површината на садовите била мазнета и на неа се среќаваат ситни дупчиња од органските материи. Некои фрагменти од оваа керамичка група потсетуваат на ГЗ, но оваа керамика има доста поцврста структура и подобро печење. Бојата на садовите е окераста, а од орнаменти се среќаваат импресо орнаментиката и пунктирање во мали кружни дупчиња.

Орнаменти

Најзастапена орнаментика е барботинот што покрај естетска вредност има и практична, односно тој бил намерно нанесуван на површината на садот за поголема стабилност при држење на садот (сл. 8). Втор тип на орнаментика е импресото коешто може да биде организирано во колони или да се наоѓа на држалките во комбинација со барботин орнаментика (сл. 9. 1). Кај неколку примери се забележува и пунктирање распоредено во колони паралелно една со друга, а направено со помош на ситна кружна алатка. (сл. 9. 3, 4). Покрај овие типови на орнаменти коишто се застапени кај повеќе фрагменти има и еден фрагмент на којшто се забележува втиснување на некаков триаголен предмет во површината на садот, а втиснувањата се поставени една до друга (сл. 9. 5-6).

Амулет

Керамичката амулета има висина од околу 3.2 см. Таа е изведена лачесто, а на задниот дел има задебелување (сл. 9. 8). На неа не се забележуваат никакви траги од декорација или претстава на некои екстремитети, па поради тоа не можеме да ја вметнеме во категоријата фигурини. Сличен пример што е протолкуван како фигурина е пронајден и на локалитетот Барутница, во фазата Анзабегово II. На оваа фигурина во долниот дел се забележува косо врежана линија. Слични амулети се пронајдени и на локалитетот Благотин во Србија, како и на повеќе локалитети на Балканот датирани во раниот неолит (Vuković 2005, 27-44).

Ран неолит во Пелагонија и Скопско

Пред да започнеме со обработката за почетокот на раниот неолит во рамките на Анзабегово-вршник и Велушина-породин културните групи би сакале накратко да посветиме внимание на населбите: Грнчарица, Пештерица и Зластрана, кои според материјалната култура припаѓаат на една постара неолитска фаза, т.н. „монохромна“ фаза која хронолошки припаѓа на периодот пред формирањето на гореспоменатите култури. Монохромната или протостарчево фазата е доку-

ментирана кај повеќе локалитети од централниот и јужниот Балкан, јасно издвојувајќи се од помладите ранонеолитски фази (Garašanin 1979, 132; Тодорова 1993, 74-75; Boyadziev 1995, 161; Чохаджиев 2007, 139; Gurova 2008, 114). Керамичкиот материјал од Зластрана, Пештерица и Грнчарица покажува извесна конзервативност, која најдобро се огледува преку редуцираните форми на садови (плитки и подлабоки чинии и грниња) (сл. 10). Орнаментиката на садовите е застапена преку импресо и барботин техниките, како и со огрубување или врежување на површината на садот со некои орудја и пластични ленти со втиснувања. За хронолошката припадност на овие населби неколку автори се согласни дека таа припаѓа на една постара неолитска фаза паралелно со Протостарчево или *impresso-cardium* културата во западниот Балкан (Кузман 1990, 35-50; Kuzman 2016, 23-40; Здравковски 2003, 23; Митревски 2013, 98; Чохаджиев 2007, 139; Китаноски 1978, 164-165; Китаноски и др. 1980, 9-20). Посебно внимание привлекува локалитетот Грнчарица кој е сместен во источните краеве на Овче Поле. Керамичкиот материјал пронајден на оваа населба се поврзува со населбите од монохромната фаза на неолитот во Бугарија, додека пак датациите на еден скелет покажуваат подоцнежен период, односно во периодот од 5600-5400 год. (Stojanovski et. al. 2014, 11-22; Stojanovski 2017, 49-70). Во тоа време културната група Анзабегово-вршник поминува низ среднонеолитските фази III-IV, окарактеризирани со доминација на садовите насликани со црна боја, карактеристични фигури, жртвеници итн. Проблематично е тоа што не е пронајден ниту еден фрагмент со црно сликање, иако постои еден фрагмент со бело сликање коешто е карактеристично за раниот неолит. Во време кога во Овче Поле живеат неколку десетици среднонеолитски населби кои се наоѓаат во околината на Грнчарица и кога сликањето со црна боја врз црвена основа е застапено насекаде, би било чудно да нема ниту еден керамички фрагмент, фигурина или жртвеник со среднонеолитски карактеристики. Уште поинтересно е прашањето од каде дошле луѓето кои ја населиле оваа позиција во центарот на Анзабегово-вршничката културна група? Каде заминале по релативно краткотрајниот престој? Дали е можно да поминат покрај десетици населби, да подигнат своја населба, да живеат изолирани од сите, и на крај да ги снесат? Сите тие прашања се оставени отворени и од страна на авторите за некои идни истражувања со кои ќе се разјасни сликата за хронолошката припадност на керамичкиот материјал од оваа населба.

Пелагонија (Велушко-породинска културна група)

На територијата на Пелагонија кон крајот на 7 милениум биле подигнати неколку населби кои ја формирале т.н. Велушко-породинската културна група. Населбите од оваа култура најчесто биле подигани на тумби, што било условено од морфологијата и хидрографските услови во Пелагонија. Ранонеолитски слоеви се пронајдени на локалитетите Велушка Тумба, Тумба кај с. Породин, Тумба Карамани, Чука Тополчани, Врбјанска Чука и др. Главна карактеристика на оваа култура се бело сликаните садови кои се развиваат и во текот на следната среднонеолитска фаза (Симоска, Санев 1975, 77,78,82; Garašanin 1979, 114; Санев 1994, 32-33; Mitrevski 2003, 30-31; Митревски 2013, 104-105; Наумов 2016, 77-78). Според апсолутните датации од неколку локалитети кои биле направени уште во текот на 70-тите години, а калибрирани и потврдени во поново време, почетоките на оваа култура се врзуваат за последните 2-3 века од 7 милениум (сл. 11). Според датумите, ранонеолитски слоеви се застапени на локалитетите Чука кај с. Тополчани, Могила кај Битола, потоа можеби најдобро датираниот локалитет од оваа култура-Велушка Тумба со анализирани три примероци кои припаѓаат на различни хоризонти, врзувајќи се за периодот од 6000 до 5800 год. (сл. 11) (Наумов 2016, 73-74). Ранонеолитски слоеви биле пронајдени и на локалитетите Тумба кај с. Породин и Влахо-Живојно во Битолскиот Регион, како и Врбјанска Чука кај с. Славеј во Прилепскиот дел на Пелагонија (Наумов 2016, 67-96; Naumov et. al. 2018, 262-264).

Во текот на раниот неолит во Пелагонија биле подигнати повеќе населби од коишто само на мал дел од нив се вршени ископувања. Тоа е време кога започнуваат да се воспоставуваат културните и економски вредности на овие заедници и да се формира една силна културна мрежа којашто во следните 5 векови ќе се развива на територијата на Пелагонија. Населбите од оваа културна група иако биле изолирани во својот развој од соседните култури, сепак постоеле контакти коишто може да се детектираат преку одредени појави кај населбите од соседните региони, особено во керамичкиот материјал (Garašanin 1979, 110; Здравковски 2006, 81-109; Naumov 2016b, 175-188; Fidanovski 2017, 29-68).

Скопска Котлина (Анзабегово-вршник културна група)

Раниот неолит во Скопско и во соседната Полошка Котлина е сè уште недоволно разработена појава, со само четири локалитети на кои е про-

најден керамички материјал којшто припаѓа на раниот неолит во рамките на Анзабегово-вршник I фазата. Ранонеолитски појави се регистрирани на населбите Тумба кај с. Долно Палчиште и Под Село-Тумба кај с. Стенче во Полошката Котлина, како и Церје кај с. Говрлево и Тумба Маџари во Скопско. Според досегашните сознанија за овие населби може да се каже дека главна карактеристика на керамичкиот материјал од раниот неолит е керамиката со бело сликани орнаменти на црвена основа. Како мотиви најчесто се среќаваат триаголниците изведени и комбинирани на повеќе начини, а застапени се и флоралните мотиви (Garašanin 1979, 90-92; Саржовски, Здравковски 1991, 131-166; Здравковски 2003, 46; Здравковски 2006, 42-43). Според апсолутните датации коишто биле направени на неколку локалитети од оваа култура може да се забележат неколку интересни моменти. Најстариот ранонеолитски слој од населбата кај Анзабегово е датиран во периодот од 6300-5900 год. (Gimbutas 1976, 29; Reingruber, Thissen 2005, 319-321). Апсолутни датации биле направени и на материјали од II/III фазите од локалитетот Вршник кај с. Таринци. Од анализирани примероци може да се забележи дека тие припаѓаат на времето на средниот неолит, за жал немаме познати датации за најстарата фаза, но доколку се земе предвид релативната хронологија на населбата, тогаш може да се каже дека таа припаѓа на Анзабегово-вршник I фазата, односно во периодот од 6000-5800 год. (сл. 11) (Гарашанин, Гарашанин 1961, 7-35; Garašanin 1979, 92). Можеме да забележиме дека населбата кај Анзабегово својот почеток го има нешто порано во споредба со почетокот на Велушко-породинската култура во Пелагонија. Од Скопскиот Регион единствените апсолутни датуми потекнуваат од локалитетот Церје кај с. Говрлево (Fidanovski 2019, 167). Презентираните датуми од овој локалитет се нешто подоцнежни во споредба со датумите од Анзабегово, од една страна, но идентични со датумите од ранонеолитските населби од Велушко-породинската културна група (сл. 11). Таквата ситуација, барем со досегашниот степен на истраженост укажува дека во Скопската Котлина и Пелагонија приближно во исто време биле подигнати првите населби, односно во периодот на последните векови од 7 милениум.

Културно-хронолошка интерпретација на Матка 1

Доколку се погледне целокупниот керамички материјал од Матка 1, може да се забележи дека се работи за редуцирани форми на садови и три основни технолошки групи. Најбројна е керамичката група 3 којашто има голем процент на

органични материји во фактурата и садови со големи димензии (30-40 см. обод), потоа следува керамичката група 4 кај која во фактурата доминираат минерали како мика и ситни камчиња. На трето место се керамичките фактури од група 1 и 2, односно фината керамика застапена преку длабоките купи и малите чинии. Анализирајќи ги формите на керамичките садови од Матка 1, може да се издвојат неколку форми на садови. Најблиски аналогии фрагментите од група 1 и 2 се забележуваат кај ранонеолитската керамика од Церје, односно купите кои може да бидат монохромни или со белосликана орнаментика (сл. 12). Паралели може да се забележат и кај дел од керамичкиот материјал од Анзабегово I кои можеле да бидат и орнаментирани со бело сликање (сл. 13) (Гарашанин, Гарашанин 1961, 27; Gimbutas 1976, fig. 14-1,3; Гарашанин, Гарашанин 2009, Tab. II. 5,7,9, Tab. III. 1,2; Fidanovski 2019, 204. pl. 2). Садовите со поголеми димензии од група 3 и група 4 се јавуваат и кај населбите: Церје, Тумба Маџари, Анзабегово, Вршник итн. (Gimbutas 1976, 43; Здравковски 2006, 45-46; Гарашанин, Гарашанин 2009, 106). Керамичкиот материјал од Матка 1 покажува идентични технолошки карактеристики со керамиката од Павловац-Ковачке Њиве кој географски и културолошки може да се поврзи со населбите од Скопско-кумановскиот регион. Технологијата на изработка, редуцираните форми на садови и орнаментите на нив, може да се синхронизираат со керамичкиот материјал од Матка 1 (сл. 14) (Vuković, Svilar 2016, 73-98). Овој локалитет е датиран во почетните етапи на раниот неолит, а преку релативна хронологија е поврзан со локалитетите Благотин и Лепенски Вир (Vuković et al. 2016, 193-194). Според апсолутните датуми на неколку локалитети од оваа фаза тие припаѓаат на периодот околу 6000 год. (Thissen 2009, 23, T. 3; Bogosavljević Petrović, Starović 2016, 12, T-I). Поради тоа сметаме дека неолитскиот слој од Матка 1 може да се датира во првата фаза од Анзабегово-вршник и Велушина-породин културните групи, односно во времето околу 6000 год. Оваа пештера, заедно со уште неколку низ долината на реката Треска била користена од првите неолитски номади-истражувачи коишто се движеле од Пелагонија кон Скопската Котлина (и обратно), за што можеби сведочи и соседната пештера под Матка 1 во која беа пронајдени идентични керамички фрагменти. Со идните истражувања на Матка 1 пештерата, како и на останатите пештери по течението на реката Треска, очекуваме да бидат откриени повеќе остатоци од раниот неолит коишто значително би ја надополните сликата за овој период и неолитизацијата на Скопско.

Датирањето на неолитскиот слој од Матка 1 кон крајот на 7 милениум ја наметнува потребата оваа пештера да ја сместиме во еден поширок културен и хронолошки контекст на раниот неолит. Отсуството на бело сликање кај керамичкиот материјал може да биде резултат на повеќе фактори, како што се малата истражена површина, изолираноста на пештерата, но и можноста за датирање во времето пред да биде развиено белото сликање на керамичките садови кај заедниците. Во последните две децении направени се доста нови датирања и калибрирање на постагите датации на неколку десетици локалитети, при што е изработена добра хронолошка подлога за проучување и ревидирање на раниот неолит (Reingruber, Thissen 2005, 297-327; Thissen 2009, 9-30; Reingruber 2015, 147-158; Boyadziev 1995, 149-191; Наумов 2016, 67-96). Почнувајќи од јужниот дел на Балканот, кон крајот на 7 милениум се датирани локалитетите Ахилеон со своите Па и Пб фази, Елатеја со раонеолитска монохромна фаза, Франкхти Пештерата, Неа Никомедија, Отзаки Магула, како и локалитетот Сескло во фазата EN II/III (Reingruber, Thissen 2005, 296-311; Karamitrou-Mentessidi et al. 2015, 68, fig. 46). За поврзаноста на дел од овие локалитети и нивните влијанија за неолитизацијата и формирањето на раните фази на Анзабегово-вршник и Велушко-породинската култура е пишувано доста одамна (Garašanin 1979, 101-103, 113-114). Со новите датации јасно се потврдуваат влијанијата од југ кон населбите во Централен Балкан. Во соседството, од крајот на 7 милениум се датирани локалитетите Чавдар VI, Галабник 1, Ковачево Ia фазата, Караново I (Reingruber, Thissen 2005, 312-319). На територијата на Централна Србија и Јужна Морава во овој период се датирани населбите Дреновац, Благотин, Бања, Гривац, Дивостин и други (Thissen 2009, 11-13; Bogosavljević Petrović, Starović 2016, 12, T-I). Погolem дел од овие локалитети се датирани во раната (initial) фаза на неолитскиот период, која уште се нарекува и „монохромна“ поради отсуството на сликана керамика, која се јавува кај некои населби особено на територијата на јужниот дел на Балканот (Bonga 2019, 162-164). Во тоа време најверојатно била употребувана и пештерата Матка 1, паралелно со првите населби од Скопската и Пелагониската Котлина.

Завршни размислувања

Со археолошките ископувања и истажувања на пештерата Матка 1 во 2020 год. беше откриена една интересна ситуација, односно огниште кое се наоѓало пред влезот на мал објект кој од една-

та страна бил прилепен за сидот на пештерата, а од другата страна кровната конструкција била потпрена на сидот од пештерата. После обработката на керамичкиот материјал и неговата културно-хронолошка интерпретација можеме првично овој слој да го датираме кон крајот на 7 милениум, односно нешто пред 6000 год. Таквата датација на културниот слој беше изведена врз основа на синхронизацијата на материјалот со останатите ранонеолитски локалитети и пунктови, како во Македонија така и пошироко на Балканот. Целокупната ситуација од неолитскиот слој јасно ни говори за сезонскиот карактер на оваа пештера, во која престојувале луѓето во одреден период од годината, заедно со своите животни кои биле чувани во внатрешната просторија. Таквата употреба на пештерата продолжила и во текот на поновата историја, за што сведочат и трагите од животните кои се забележуваат внатре. Во продолжение ќе бидат изнесени неколку основни видувања и размислувања за карактерот и употребата на оваа пештера во раниот неолит.

Кај керамичкиот материјал од Матка 1 може да се забележи доминација на поголемите садови од група 3 коишто имаат складишна или транспортна функција. Овде би сакале да го потенцираме недостигот на аскоси од Матка 1, кои пак се доста честа појава во Скопско, особено во средниот неолит, време кога започнува масовна употреба на овие садови. Отсуството на аскосите од Матка 1 најверојатно се должи на самиот хронолошки однос помеѓу керамичкиот материјал од Матка 1 кој потекнува од раниот неолит, и аскосите кои се врзуваат за подоцнежната фаза на Анзабегово-Вршник II-IV. Како замена за аскосите, за транспорт на вода биле користени разни кожни мешинки кои што се јавуваат како прототип на овие садови. Разликите помеѓу керамичкиот материјал од Матка 1 и останатите населби од Скопско или Пелагонија се резултат најверојатно на фактот дека во оваа пештера се живеело сезонски, со неколку основни типови на намирници што биле транспортирани од околните населби и овде во пештерата обработувани и приготвувани за јадење. За овие основни потреби на човекот му биле неопходни поголемите, подлабоки чинии кои се карактеристични за групите 3 и 4. За консумација на храна, млеко и други течности биле користени длабоките садови со помалку или повеќе извлечен обод и помали димензии, застапени во керамичката група 1 и 2. Таквиот керамички сет од Матка 1 бил користен од првите номади на овие простори коишто заедно со своите животни ја окупирале оваа пештера во одредени годишни времиња. Не треба да се исклучи можноста одовде да поминале и првите авантуристи кои ја истражувале око-

лината и барале соодветни услови за сточарство и земјоделство. Досегашните апсолутни датуми коишто погоре беа презентирани за населбите од Пелагонија и Скопско одат во прилог на теоријата на Здравковски за неолитизацијата на Скопската котлина од југ (Zdravkovski 2006, 28-32). Оваа теорија би била уште поверодостојна доколку во иднина се потврди датирањето на Пештерица и

се пронајдат нови населби од тој тип во Пелагонија или Скопско. Во една таква ситуација течението на реката Треска, односно клисурата што ги поврзва овие поголеми региони, се јавува како главна траса низ која комуницирале заедниците од овие две различни географски региони, а самите пештери како пунктови низ кои што поминувал и престојувал човекот во тие дамнешни времиња.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Кирилична

Гарашанин М. и Гарашанин Д. 1961. Неолитска населба Вршник кај село Таринци. Зборник на Штипскиот Народен Музеј II, 1960 – 1961. Штип: 7–40.

Котески Ц. 2011. *Сливот на Црна Река-Географско Картографско моделирање, диференцијација и функционален развој на одделните регионални целини*. Прилеп. 2011

Китаноски Б. 1978. Ранонеолитска населба Пештерица кај Прилеп. *Материјали* 14. 155-179

Китаноски Б., Симоска Д., Тодоровиќ Ј. 1980. Населбата Пештерица и проблемот на раниот неолит во Пелагонија. *Macedoniae Acta Archaeologica* 6. 9-20

Кузман П. 1990. Зластрана-неолитска населба во Охридско. *Macedoniae Acta Archaeologica* 11. 35-50

Здравковски Д. 2003. *Среден неолит во Горновардарскиот Регион*. Магистерски труд. УКИМ. Скопје

Здравковски Д. 2006. Генеза и развој на Анзабегово – Вршничката културна група. Докторска дисертација. Скопје: 2006

Митревски Д. 2013. Праисторија на Република Македонија. МАКЕДОНИЈА – милениумски културно–историски факти. Скопје. 83-266

Наумов Г. 2016. Калибрирана хронологија на неолитските тумби во Пелагонија. Неолитот во Македонија: Нови сознанија и перспективи. Скопје. 67-96

Санев В. 1994. Младо Камено Време. *Археолошка карта на Република Македонија*. Vol. 1. МАНУ. Скопје: 26-42

Симоска Д., Санев В. 1975. Неолитска населба Велушка Тумба кај Битола. *Macedoniae Acta Archaeologica* 1. 25-38

Тодорова Х. 1993. Периодизација и апсолутна хронологија на новокаменната епоха на Балканскиот Полуостров. Ново-каменната епоха в Бугарија. Софија: 64-93

Чохаџиев С. 2007. *Неолитни и халколитни култури в басейна на река Струма*. Велико Търново.

Латинична

Bogosavljević Petrović V., Starović A. 2016. The context of Early Neolithic in Serbia: hidden reflections of Mesolithic continuity? *Journal of the Serbian Archaeological Society* Vol. 32. Belgrade. 7-50

Bonga L. 2019. Early ceramic styles and technologies in the Aegean and the Balkans: retrospect and prospects. *Documenta Praehistorica* XLVI. 158-172

Boyadziev, Y. 1995. Chronology of Prehistoric Cultures in Bulgaria. *Prehistoric Bulgaria*. No. 22. 149-192

Fidanovski L. 2017. Cerje-Govrlevo: A Neolithic settlement and the Crossroad between the Amzabegovo-Vršnik and Velušina-Porodin Cultures. *Cultural Manifestations during the Neolithic Period on the Territory of the Republic of Macedonia and Neighboring Regions*. Archaeological Museum of Macedonia. 29-68.

Fidanovski L. 2019. The beginning of the end: the story of the Neolithisation of North Macedonia. *European Prehistory* Vol. 15. no. 1-2: 163-212

- Garašanin M. 1979. Centralnobalkanska zona. *Praistorija Jugoslavenskih zemalja II, neolitsko doba*. Sarajevo: 79–213
- Gimbutas M. 1976. Chronology. In M. Gimbutas (ed.) *Neolithic Macedonia. As reflected by Excavations at Anza, Southeast Yugoslavia*. 29-77. Los Angeles, California
- Gurova M. 2008. Towards and understanding of Early Neolithic populations: a flint perspective from Bulgaria. *Documenta Praehistorica XXXV*. 111-129
- Karamitrou-Mentessidi G., Efstratiou N., Kaczanowska M. and Kozłowski K. J. 2015. Early Neolithic settlement of Mavropigi in Western Greek Macedonia. *European Prehistory*, 12 (1-2). 47-116
- Kuzman P. 2016. From Zlastrana to Penelope: Neolithic sites in the Ohrid Region (I). In L. Fidanovski and G. Naumov (eds) *Neolithic in Macedonia: New knowledge and perspectives*. Skopje. 23-40
- Mitrevski D. 2003. Prehistory of Republic of Macedonia. *Recent research in the Prehistory of the Balkans*. Thessaloniki.
- Stojanovski D. 2017. *Grnčarica. A contribution to the Early Neolithic puzzle of the Balkans*. Skopje
- Naumov G. 2016 b. Among wetlands and lakes: the network of Neolithic communities in Pelagonia and Lake Ohrid, Republic of Macedonia. In K. Bacvarov and R. Gleser (eds.) *Southeast Europe and Anatolia in prehistory*. 175-188.
- Naumov G., Mitkoski A., Talevski H., Murgoski A., Dumurdzanov N., Benes J., Zivaljević I., Pendikj J., Stojanoski D., Hibaha H. Mazuo N., Hafner A., Zidat S., Dimitrievikj V., Stefanovikj S., Budilova K., Vihronova M., Majerovicova T. and Bumerl J. 2018. Research of the Vrbjanska Chuka site in 2017. *Balkanoslavica* 47. 253-285
- Reingruber A. 2015. Preceramic, Aceramic or Early Ceramic? The radiocarbon dated beginning of the Neolithic in the Aegean. *Dokumenta Praehistorica XLII*. 147-158
- Reingruber A., Thissen L. 2005. 14C database for the Aegean Catchment (Eastern Greece, Southern Balkans and Western Turkey) 10.000-5500 cal BC. *How did farming reach Europe? BYZAS 2*. 295-237
- Thissen L. C. 2009. First ceramic assemblages in the Danube catchment, SE Europe-A synthesis of the radiocarbon evidence. *Buletinul Muzeului Judetean Teleorman Seria Arheologie*.: 9-30
- Stojanovski D., Nacev T. and Arzarello M. 2014. Pottery technology and the monochrome Neolithic phase in the Republic of Macedonia. In W. Schier and F. Draşovean (eds.) *The Neolithic and Eneolithic in Southeast Europe. New approaches to dating and cultural dynamics in the 6th to 4th millenium BC*: 9-27. Rahden/Westf
- Vuković J. 2005. The Blagotin amulets and their place in the Early Neolithic of the Central Balkans. *Journal of Serbian Archaeological Society*. 21. 27-44
- Vuković J., Svilar M. 2016. Early Neolithic Impressed-Decoration Reconsidered: a Case Study from Pavlovac-Kovačke Njive, Southern Serbia. *Pontica XLVIII-XLIX*. 73-98.
- Vuković J., Vitezović S. and Milanović D. 2016. Pavlovac-Kovačke Njive-Neolithic Layers. In S. Perić and A. Bulatović (ed.) *Archaeological Investigations along the highway route E75 (2011-2014)*. 167-204. Belgrade

Pero SINADINOVSKI, Blagoja KITANOVSKI, Ljiljana ŠALAMANOV KOROBAR

NEOLITHIC CAVE „MATKA 1“

Summary

Matka 1 Cave is located in the canyon section of the Treska River, above the present-day Matka Lake. To the south of this region lies the large Pelagonia Basin, an isolated geographical area where, in the early phases of the Neolithic, the first communities settled. North of the Treska Canyon is the Skopje Basin, which is quite open to neighboring regions, a fact that influenced the cultural development of the Neolithic communities here. Communication along the Treska River is more challenging in the upper reaches, where the canyon is formed. Matka Cave 1 is situated at one such position.

For the Neolithization of Macedonia, Professor Zdravkovski long ago proposed a theory that the first wave of human migration entered through Pelagonia, moving northward along the Treska and Babuna rivers. Interactions between the communities of the Velushina-Porodin group from the south and the Anzabegovo-Vrshnik culture from the north have been well documented at several sites, indicating that they had intensive contact, especially in the early Neolithic. These theories are based on excavations at the **Peshterica site near Prilep and Zlastrana near Ohrid, settlements that were occupied before the formation of the Velushina-Porodin group in Pelagonia. The ceramic material from these settlements is quite reduced, with only a few basic forms of deep bowls and larger storage vessels. The settlement of Vlaho** should also be included here, dated to the second half of the 7th millennium BC.

Excavations at **Matka Cave 1** in 2020 revealed that this site was used during the early Neolithic. Remains of a hearth were discovered, likely located in front of the cave entrance, along with a large number of ceramic fragments. Based on the ceramic material found during the excavations, we can conclude that

the most represented vessels are storage jars of larger dimensions, which contain a significant amount of organic additives in the clay. The ornaments were made using the **barbotine** and **impresso** techniques, which may have been combined on a single vessel. Based on the typological and technological characteristics of the ceramic material, this Neolithic layer could be placed at the end of the 7th millennium BC. During this period, the first settlements of the Velushina-Porodin and Anzabegovo-Vrshnik cultures appeared, characterized by white-painted ornaments, a technique that is not found in the ceramics from Matka 1. The absence of white-painted ceramic fragments can be attributed to several factors. Aside from the limited excavated area, it is possible that the cave was only seasonally inhabited, which would have required more storage and transport vessels, which were simply not decorated with painting. Of course, we should not exclude the possibility of an earlier dating of this Neolithic layer, potentially corresponding with the monochrome phase of the Neolithic or Proto-Starchevo to the north. Certain parallels with settlements from these chronological phases can be seen in the ceramic material, particularly in the decorations and surface treatment of the vessels.

Undoubtedly, this site was visited by the first Neolithic people who walked through these areas. Future research at this location is expected to provide more detailed answers regarding the chronological affiliation of the Neolithic layer in Matka 1, as well as its cultural development. This will allow us to better understand the influences and relationships with the settlements in Pelagonia and, primarily, the Skopje Basin, which, as mentioned, had intensive communication with each other through the gorge of Treska River.

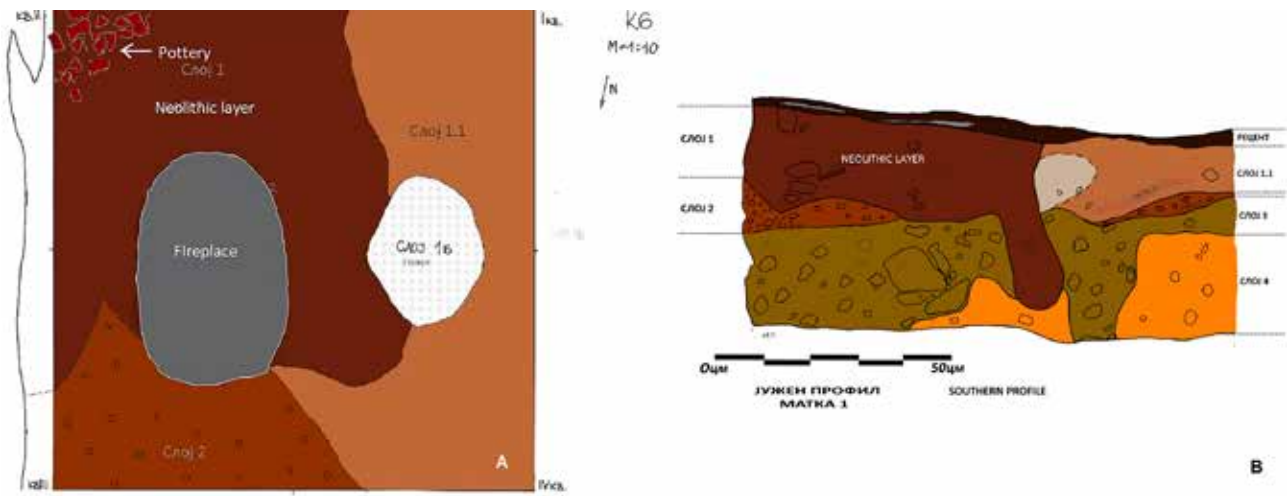
Сл. 1. Географска позиција на пештерата Матка 1

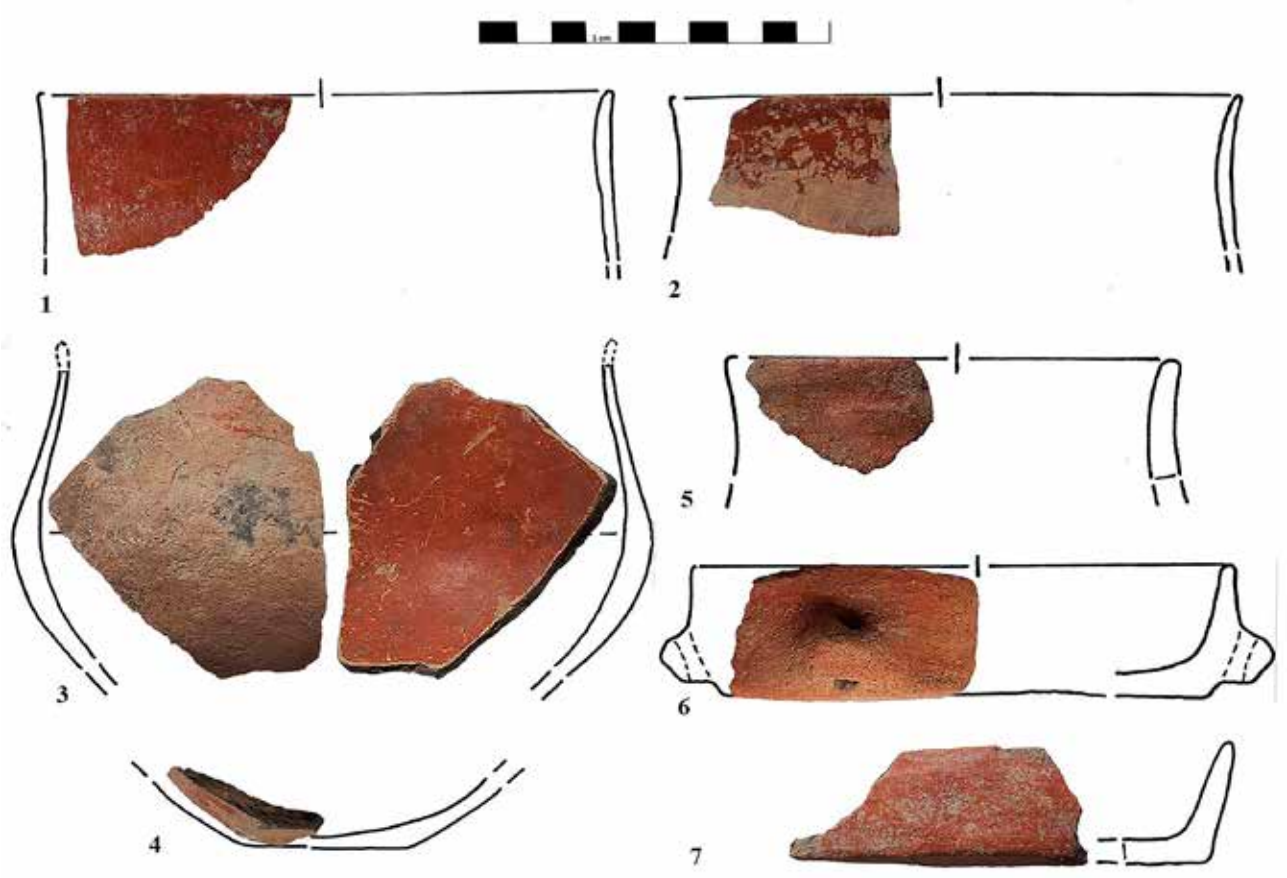
Сл. 2. Поглед кон влезот на пештерата од северозападна страна

Сл. 3. Неолитски слој (А-основа на слојот со гараж и керамички фрагменти; В-Јужен профил)

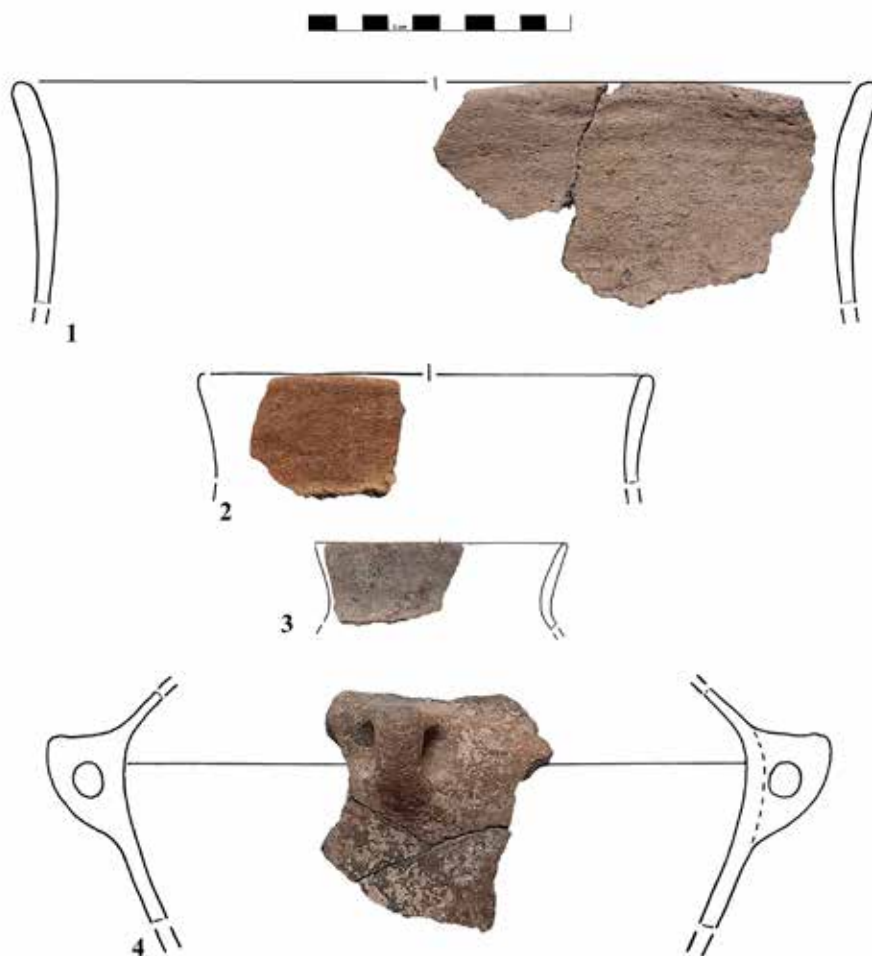
Сл. 4. Технички цртеж на неолитски слој (А-основа; В-јужен профил)

Сл. 5. Керамички фрагменти од група 1 и група 2

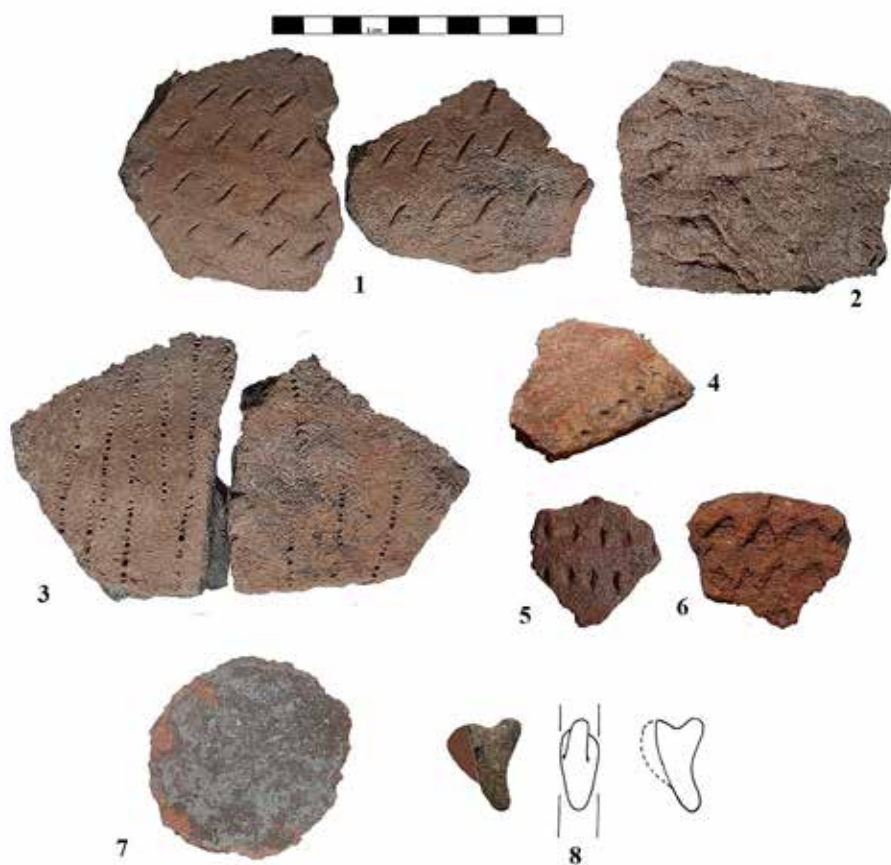
Сл. 6. Керамички фрагменти од група 3

Сл. 7. Керамички фрагменти од група 3 и група 4

Сл. 8. Сад декориран во комбинирана техника со барботин и импресо

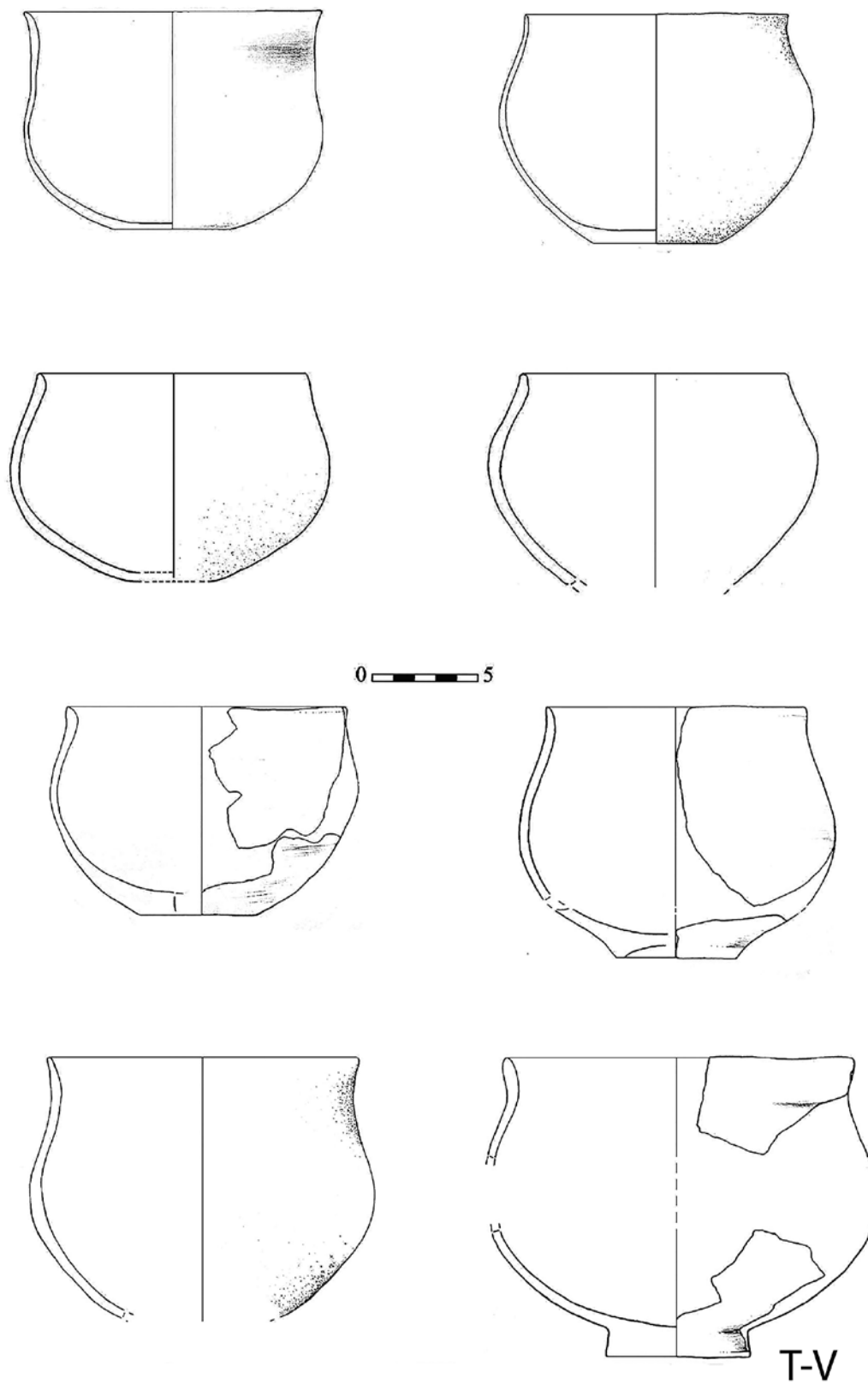
Сл. 9. 1-6-орнаментирани фрагменти; 7 керамички висулец; 8 керамичка амулета

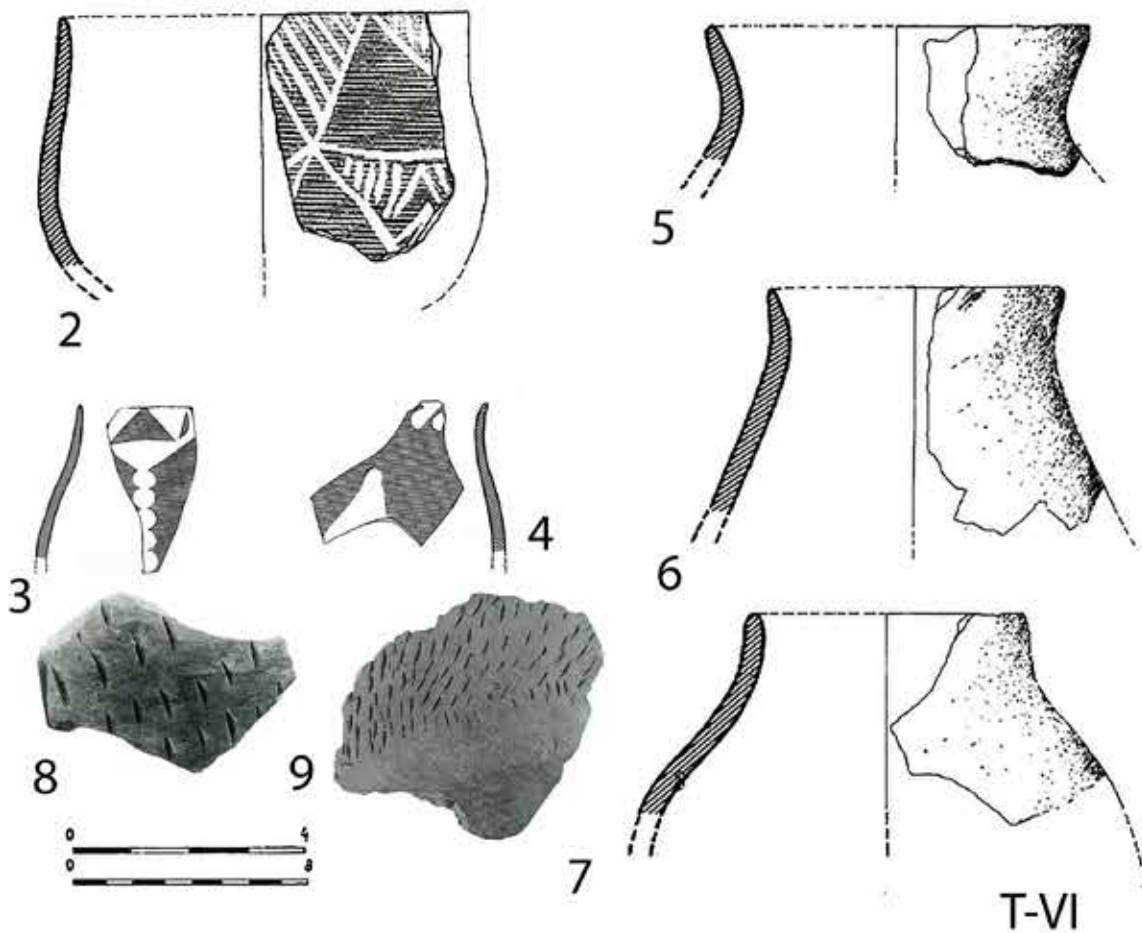
Сл. 10. Керамички фрагменти од Зластрана (1-Kuzman 2016, Т.IV-1; 2-5-Kuzman 2016, Т.III-8-11)

ANZABEGOVO-VRSNIK CULTURE	VELUSINA-PORODIN CULTURE
<p>Barutnica, v. Anzabegovo</p> <p>7,560±70 BP, 6,510–6,230 (95,4%) (2σ) cal BC, 7,210±50 BP, 6,210–5,980 (93,3%) (2σ) cal BC, 7,230±170 BP, 6,450–5,750 (95,4%) (2σ) cal BC, 7,150±70 BP, 6,120–5,840 (86,7%) (2σ) cal BC.</p>	<p>Tumba, v. Porodin</p> <p>7,240±55 BP, 6,222–6,017 (95,4%) (2σ) cal BC, 7120±140 BP, 6,255–5,720 (94,7%) (2σ) cal BC, 7224±52 BP, 6,210–6,020 (1σ) cal BC.</p>
<p>Vrsnik v. Tarinci</p> <p>6,950±100 BP, 5,980–5,730 (1σ) cal BC, 6,865±150 BP, 5,900–5,630 (1σ) cal BC, 6,892±63 BP, 5,850–5,710 (1σ) cal BC, 6,855±80 BP, 5,840–5,660 (1σ) cal BC.</p>	<p>Veluska Tumba v. Porodin</p> <p>6950±120 BP, 6,034–5,635 (95,4%) (2σ) cal BC, 6900±90 BP, 5,928–5,641 (89,2%) (2σ) cal BC, 6890±140 BP, 6,032–5,553 (95,4%) (2σ) cal BC.</p>
<p>Cerje v. Govrlevo</p> <p>7,032±27 BP 5,990–5,872 (92,1%) (2σ) cal BC, 6,960±50 BP 5,923–5,735 (86,9%) (2σ) cal BC, 6,955±34 BP 5,893–5,728 (94,4%) (2σ) cal BC, 6,894±34 BP 5,814–5,714 (85,9%) (2σ) cal BC, 6,516±139 BP 5,714–5,228 (94,4%) (2σ) cal BC.</p>	<p>Tumba-Mogila</p> <p>7010±190 BP, 6,253–5,558 (95,1%) (2σ) cal BC, 6110±170 BP, 5,391–4,683 (95,1%) (2σ) cal BC.</p>
	<p>Vrbjanska Cuka v. Slavej</p> <p>6996±24 BP, 5,981–5,807 (95,4%) (2σ) cal BC, 6946±44 BP, 5,972–5,732 (95,4%) (2σ) cal BC.</p>

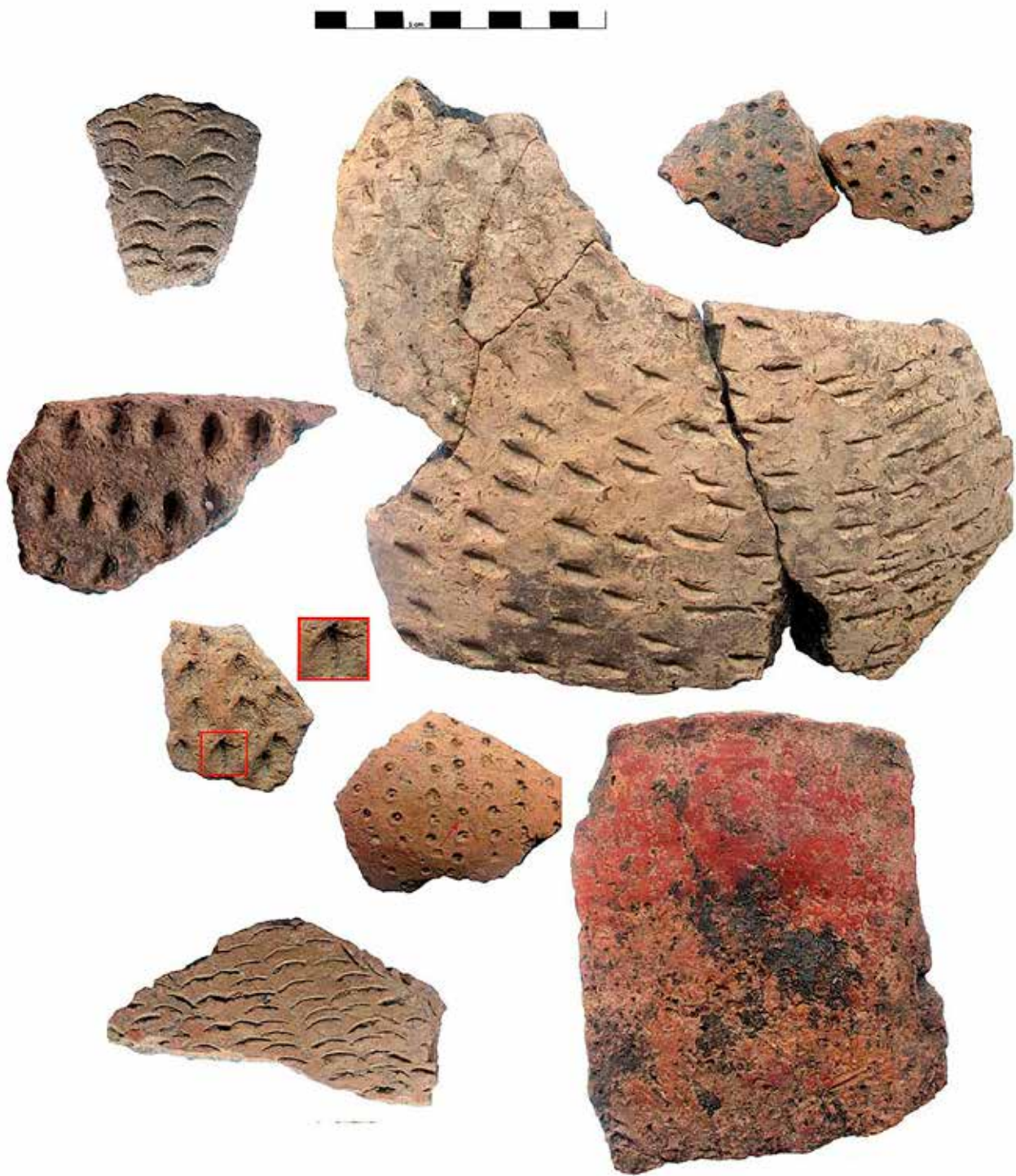
Сл. 11. Апсолутни датуми Анзабегово-Вршник и Велушко-Породинската култура

Сл. 12. Форми на керамички садови од Церје (Fidanoski 2019, pl. 3)

Сл. 13. Керамички садови од Анзабегово

Сл. 14. Керамички фрагменти со орнаменти од Павловац-Ковачке Њиве (Vuković, Svilar 2016)